

УДК 130, 122

Костенко В.Г., доктор філософії, професор[©]**Федишин Я.І.**, доктор філософії, професор*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького***ТРАКТАТ АРИСТОТЕЛЯ «ПРО ДУШУ»**

У найзагальнішому розумінні духовність можна розглядати як діалектичний синтез світоглядної, теологічної, естетичної і моральної культури, який реалізується у процесі практичної життєдіяльності як особистості, так і суспільства в цілому, зумовлюючи при цьому свободу мислення й творчої діяльності людей.

Ключові слова: *дух, душа, духовність.*

Проблеми духовності людини й суспільства досить докладно розроблялися у філософських системах минулого. І це цілком закономірно, оскільки поняття «дух», «душа», «духовність» були й залишаються, попри марксистсько-ленінську їх вульгаризацію, традиційними як у світовій філософії, так і в гуманітарній культурі взагалі. Використання при дослідженні духовних явищ понять «дух», «душа», «духовне», які в різних співвідношеннях давали змогу філософам відобразити складність усіх духовних процесів, можна вважати своєрідними шаблонами формування не лише філософського, але й загальнонаукового поняття – категорії «духовність».

Серед розмаїття філософсько-наукових і теологічних концепцій духовності доцільно, на наш погляд, особливу увагу звернути на ті, де найбільш систематизовано викладені питання, безпосередньо пов'язані з духовними аспектами людської діяльності.

В історії світової філософії і богослов'я найсистематичнішим викладом нагромаджених на час античності поглядів, а також оригінальних власних конструкцій стосовно духовного світу людей став трактат Аристотеля «Про душу». У його дослідженні здійснено не лише класифікацію, типізацію, структурний опис різноманітних властивостей і проявів душі, але й їх функціональне осмислення. При цьому Аристотель послідовно проводить принцип цілності, не зводячи душу ані до розуму, ані до свідомості, ані до людських почуттів, розглядаючи душу як щось всеохоплююче, що містить у собі й породжує всі ці здатності людини.

Вчення про душу займає центральне місце у світогляді Аристотеля. Душа, на його думку, пов'язана, з одного боку, з матерією, а з другого – з Богом. Отже, психологія є і частиною фізики, і частиною метафізики. До фізики відноситься, однак, не вся душа, а лише та її частина, котра не може існувати, як і фізичні сутності взагалі, окремо, без матерії. Але фізична частина душі і

[©] Костенко В.Г., Федишин Я.І., 2012

фізичні чутності не тотожні, тому не все в природі одушевлено. Одушевлене лише живе. Між одушевленістю і життям ставиться знак рівності. Тому психологія у своїй нижчій, фізичній частині збігається за своїм предметом з біологією. Обидві науки вивчають живе, але по-різному. Психологія вивчає живе в плані рушійної і цільової причини, а це і є душа, біологія ж – у плані формальної і матеріальної причини. Аристотель надає перевагу психології перед біологією, говорячи, що тим, хто займається теоретичним розглядом природи, слід говорити більше про душу, ніж про матерію, оскільки матерія швидше є природою через душу, ніж навпаки.

Визначення душі. У своєму трактаті «Про душу» Аристотель визначає душу в системі понять своєї метафізики – сутності, форми, можливості, суті, буття, ентелехії. Душею може володіти тільки природне, а не штучне тіло (сокира душі не має). Це природне тіло повинне мати можливість життя. Здійснювання (ентелехія) цієї можливості і буде душею. Аристотель говорить тут, що «душа обов'язково є сутністю в розумінні форми природного тіла, що має у можливості життя. Сутність же є ентелехією: відповідно, душа є ентелехією такого тіла». Або «душа є ентелехією природного тіла, що має життя у потенції». Або «душа є суть буття і форма (логос) не такого тіла, як сокира, а такого природного тіла, яке в собі самому має начало руху і спокою». Ці, на перший погляд, важкі формулювання Аристотеля стосовно душі не повинні нас лякати. Аристотель хоче сказати, що душа включається лише при завершеності здатного до життя природного тіла. Душа – супутниця життя. Її наявність – свідчення завершеності тіла, здійснення можливості життя.

Види душі. Аристотель розрізняє три види душі. Два з них належать до фізичної психології, оскільки вони не можуть існувати без матерії, третій вид – метафізичний. У своєму мінімумі душа є всюди, де є життя.

Щоби бути живим, достатньо мати здатність до живлення, росту і занепаду (природний цикл живого), тобто бути рослиною. Здатність до живлення – критерій рослинної, чи вегетативної душі. У своєму ж максимумі душа є там, де є розум, при цьому навіть тільки розум. Таким є Бог, про якого, як ми бачили, Аристотель говорив, що життя, без сумніву, притаманне йому, бо діяльність розуму є життя. Отже, щоби бути живим, достатньо володіти хоча би однією з таких ознак, як розум, відчуття, рух і спокій у просторі, а також рух в значенні живлення, занепаду і росту. Так, щоб бути твариною, достатньо мати почуття дотику. Тварина вперше з'явилась завдяки відчуттю. Здатність до дотику – критерій наявності тваринної душі, так само, як здатність до живлення – рослинної. У свою чергу, здатність до відчуття (а дотик – його мінімум) тягне за собою задоволення і незадоволення, приємне і неприємне, а тим самим – бажання приємного. Крім того, деяким живим істотам властива здатність до руху у просторі. Так як здатність до відчуття не може бути без рослинної здатності, то тварини володіють не тільки тваринною, але і рослинною душею. Такими є два нижчі фізичні види душі. Друга, тобто чуттєва, або як кажуть ще сенситивна, вища від першої, вегетативної, тобто, де є чуттєва, там є і рослинна, тобто вегетативна, а не навпаки. Тому тварин є менше, ніж рослин.

Нарешті, зовсім небагатьом істотам притаманна здатність до роздумів і міркування, вони володіють як тваринною, так і рослинною душею. Бог, як було вже сказано, має лише розумну душу. Людина є і рослинна, і тваринна. Бог – тільки Бог. Так утворюється піраміда живих істот в психологічному аспекті. І хоча всі види душі єдині, бо пов'язані з будь-яким тілом, отже, є одним, але взагалі завжди мова йде окремо про кожний вид душі.

1. Рослинна душа – перша і найбільш загальна здатність душі, завданням якої є відтворення і живлення, а відтворення – це мінімальна причетність до божественного. Згадаймо хоча б думки Платона в його діалозі «Бенкет». Рослини не відчують, тому що вони сприймають вплив середовища разом з матерією. Рослини не здатні відділити форму від матерії. 2. Тварини відрізняються від рослин тим, що вони володіють здатністю сприймати форми відчуттєвого без матерії. Слово «форма» ми вживаємо тут не в метафізичному розумінні. Бо це не сутності з царини метафізики, а зовнішні форми, образи окремих предметів і явищ, даних у відчуттях і в їх синтезі та уявленнях. Отже, такою є тваринна, тобто чуттєва, чи сенситивна душа. 3. Людська душа, крім рослинного і тваринного компонентів, володіє також розумом. В силу цього вона найбільш складна та міститься на вершині піраміди, тобто вона є найбільш ієрархічна.

Душа і тіло. Будучи формою, суттю буття, ентелехією живого тіла, душа є його складовою сутністю. Така душа невіддільна від тіла. Хоча вона сама не тіло, але вона належить тілу, яке не байдуже до душі. Так само і душі не байдуже, у якому тілі вона перебуває. Аристотель відкидає орфіко-піфагорейсько-платонівське вчення про переселення душ. З другого боку, всі живі природні тіла – знаряддя душі та існують заради душі як причини і начала живого тіла. В трьох аспектах душа є причина, як те, звідки походить рух; як ціль і як сутність одушевлених тіл. Але все це стосується рослинної і тваринної душі.

Людська, розумна душа. Рослинний і тваринний компоненти людської душі невіддільні від тіла так, як і душі рослин і тварин. Адже в більшості випадків, очевидно, душа нічого не відчуває без тіла і не діє без нього. Аристотель наводить приклади, які доказують, що емоції – функції не тільки душі, але і тіла. Якщо тіло не прокинеться, то навіть велике нещастя не викличе належних емоцій, тому люди часто кам'яніють, щоб захиститися від страждання. Таким чином, мислитель переконаний, що стани душі мають свою основу в матерії. Здатність відчуття неможлива без тіла.

Однак розумна душа – не ентелехія тіла. Адже ніщо не заважає, щоби деякі частини душі були відокремлені від тіла. А таким є розум. Якщо здатність відчуття неможлива без тіла, то розум існує окремо від нього. І хоча Аристотель помічає, що стосовно розуму і здатності споглядання ще немає такої певності, чи існують вони окремо і незалежно від тіла, але йому здається, що розум, і споглядання – це окремий вид душі і тільки ці здатності можуть існувати окремо як вічне, окремо від невічного, несталого, перехідного.

Таким чином Аристотель доводить, що розумна людська душа є вічною, безсмертною навіть тоді, коли вона покидає тіло. Зазначмо тут і те, що до цього висновку Аристотель дійшов вже не на основі міфологічних спекуляцій, а на основі логіки дослідження, яка була тісно пов'язана з тим емпіричним матеріалом, який був у розпорядженні мислителя. Отже, до такого висновку він дійшов філософічно.

Систематизаторський хист Аристотеля дав йому змогу глибоко проаналізувати духовність суспільства на індивідуальному рівні, тобто стосовно певної особистості. Цим, власне, й був підготовлений певний ґрунт та закладені основи для розвитку психології.

Література

6. Аристотель. – Соч. В 4-х т. – М., 1976 – 1983.
7. Асмус В.Ф. Античная философия. – М., 1976.
8. Виндельбанд В. История древней философии. – К., 1993.
9. Захара І. Лекції з історії філософії. – Львів, 1997.
10. Татаркевич В. Історія філософії. – Т. 1. – Львів, 1997.

Summary

Kostenko V.G., Fedyshyn Y.I.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after
S.Z. Gzhyskyj*

ARISTOTEL “ABOUT SOUL”

The Aristotel's tract deals with the most systematized lectured questions directly connected with the spiritual aspects of human activity.